Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

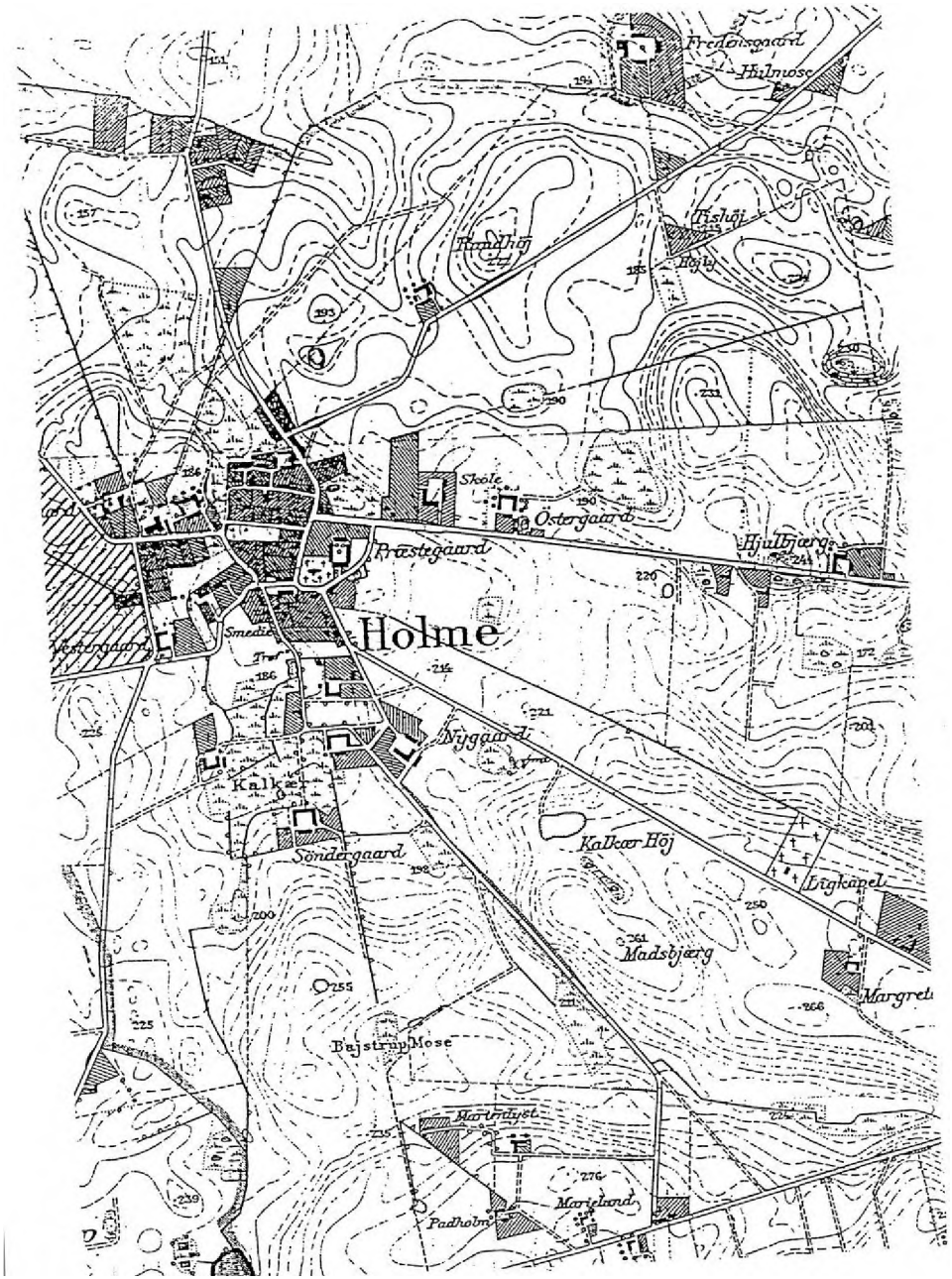

Årsskrift 2002

Højbjerg og Holme Lokalhistoriske Samling

Fabrikant J.Wieds ejendom "Arnak" i Skåde Bakker

ISSN 1395-3311

Mindeord.

Vor tidligere formand AKSEL RASMUSSEN er siden sidste årsskrift afgået ved døden kort efter sin 80 års fødselsdag.

Han vil i lokalhistorisk sammenhæng huskes som den levende igangsætter og inspirator. Han var hovedmanden bag tankerne om at danne en støtteforening for folkebibliotekets lokalhistoriske samling.

Han var født og opvokset i Saralystkvarteret og var i en årrække socialdemokratisk medlem af sognerådet i den gamle Holme- Tranbjerg Kommune. Efter kommunesammenlægningen blev han medlem af Århus byråd. han var tillige i en periode medlem af menighedsrådet for Skåde Sogn og dertil en dygtig kirkeværge ved Frederikskirken.

Aksel Rasmussen havde evnen til at samle folk omkring sig, der delte hans interesse og inspirerede dem med sin iver, sin store viden og sin kærlighed til lokalsamfundets historie og udvikling. Han var den selvskrevne formand for Støtteforeningen så længe kræfterne slog til.

Vi mindes ham med taknemlighed.

Medarbejderne ved "Arkivet".

Årsberetning .

Den Lokalhistoriske Samling har som de tidligere år været åben hver tirsdag kl. 10-12 samt den første mandag i måneden kl.16-18. Der kommer efterhånden meget få besøgende på mandagene, så vi hører gerne, om en anden dag end mandag ville være bedre, og om tidspunktet kl. 16-18 bør være et andet!

Der har været 56 besøgende i årets løb, og herudover har der været en den telefoniske henvendelser.

Vi har ikke plads i "Arkivet" til besøg af hele skoleklasser, men vi tilbyder i stedet at komme på skolerne. Det har i årets løb været tilfældet med besøg på Holme Skole og Kragelundskolen.

I januar var TV Danmark på besøg og lavede en optagelse om arbejdet på Samlingen.

Den 20. september var 40 af Støtteforeningens medlemmer på et interessant besøg på Danmarks Radio i Århus.

Støtteforeningen har 180 medlemmer, og det årlige kontingent er uændret 50,00kr. pr medlem.

Højbjerg i januar 2002
Knud Arnt Jensen
Arkivleder.

Et stykke lokalhistorie fra Skåde - Højbjerg.

VILLA ARNAK

Da Skåde Bakker i slutningen af 1890'erne - fra at være et område af ret urentabel landbrugsjord - blev udstykket til det, der senere blev et mondænt villakvarter, var et af de største og mest dominerende huse det senere så kendte "Villa Arnak".

Gamle billeder viser huset liggende højt på en bakkekam med vid udsigt og masser af jord omkring - det, der senere blev til en stor og fornem park. Huset ligger der stadig, men er i dag omgivet af stor træbevoksning og med andre store huse i nabolaget. Det virker ikke mere helt så dominerende, som det gjorde engang.

"Villa Arnak" ligger i dag lidt tilbagetrukket ved den lille villavej, Arnakvænge, der er en sidevej til Arnakvej, mens huset i ældre tid - som et større herresæde - var omgivet af en stor park på 15tdr. land. Huset blev i 1899 opført som sommerbolig for fabrikant John Wied ved arkitekt Eilert Lassen, men blev allerede få år efter (1904) stærkt udvidet som helårsbolig ved arkitekt Thorkil Møller, der selv boede i bakkerne. Huset blev bygget i stil med en mindre herregård med to fulde etager samt lofts- og underetage. Det er udstyret med kobberspir og andre fornemme udsmykninger. Der er store herskabelige opholdsrum, der godt kan give beboerne herregårdsfornemmelser - hertil bidrager naturligvis også den store park, der oprindeligt omgav ejendommen. Billederne kan give et indtryk af de store forhold, som "Villa Arnak" repræsenterede.

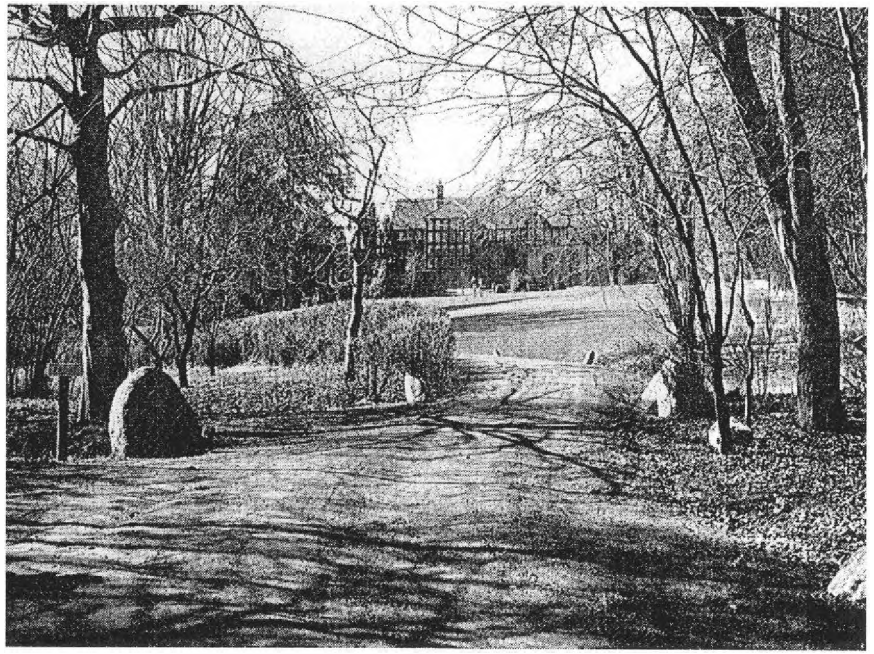

Parken er senere blevet udstykket. Udstykningen blev påbegyndt i 1960'erne, og selve villaen er opdelt i ejerlejligheder, men med fantasi og god vilje kan man godt forestille sig de stor forhold, som den nu mere end hundrede år gamle villa repræsenterede.

Ved opførelsen og udvidelsen var vejforholdene så ringe, at byggematerialerne måtte sejles til Ørnereden, hvor materialerne blev læsset på hestevogn og transporteret til byggepladsen ad dårlige skovveje. Jo, der var problemer med at bygge i de afsidesliggende og vanskeligt tilgængelige Skåde Bakker!

Der var heller ikke indlagt elektricitet eller vand. Det kom først senere. Ved udvidelsen i 1904 blev Arnak 1200 m^2 . Huset fik tårn og kobberspir og fik også stald, vognport og dueslag.

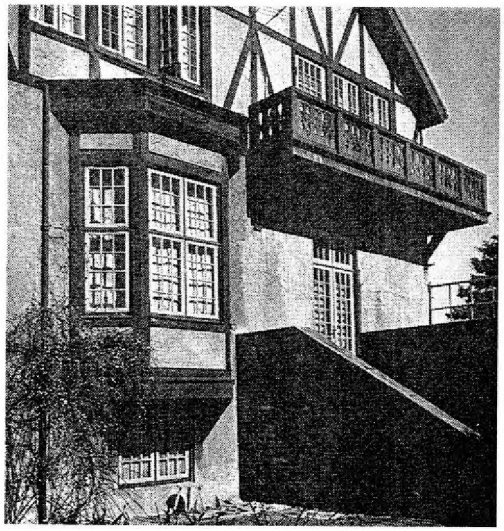

Bygherren, fabrikant John Wied, var en meget foretagsom og udadvendt person. Han var storebroder til den 3 år yngre kendte forfatter Gustav Wied, men de to brødre synes at have været meget

forskellige. De var begge født på Lolland, på Holmegård i Branderslev Sogn ved Nakskov - John i 1855 og Gustav i 1858. John Wied begyndte som søofficersaspirant, kom i handelslære, begyndte i 1877 at læse til polytekniker og fik sin polytekniske eksamen i 1884, blev ingeniør ved Nakskov Sukkerfabrik, men blev senere knyttet til vejvæsenet i København og Frederiksberg. Han overtog i 1885 Søren Frichs Maskinfabrik i Århus sammen med Hilmar Vestesen og blev en indflydelsesrig mand.

John Wied påtog sig villigt og gerne en mangfoldighed af aktiviteter, bl.a. som formand for Aarhus Tekniske Skole, var medstifter af Aarhus Sporveje og var senere med i bestræbelserne for oprettelsen af Aarhus Universitet og Universitetssamvirket. Han var dertil meget idrætsinteresseret og var formand for Dansk Idrætssamfunds Aarhusafdeling - en overgang også formand for Aarhus Gymnastikforening - AGF.

Han var fra 4. maj 1888 gift med Amalie Winge, søster til hans nære ven, læge A. H. Winge. Der er sagt meget positivt om den aktive og foretagsomme mand, og Dansk Biografisk Leksikon karakteriserer ham som en charmerende og venlig mand i grand-seignør stil og med en kristen livsholdning. Sådan ville hans bror Gustav næppe kunne karakteriseres!

Familien Wied 1910

John Wied blev i 1905 udnævnt til Ridder af Dannebrog og i 1928 til Dannebrogsmand. Han er omtalt i sin broder Gustav Wieds selvbiografiske bog: "Digt og Virkelighed".

Ægteparret Wied boede særdeles herskabeligt i ejendommen "Arnak". Husets særprægede navn skal ifølge en udtalelse af sønnen Hakon Wied føres tilbage til stednavnet Arnakke på Djursland - et idyllisk sted ved Kattegatkysten tæt ved Ellemandsbjerget, hvortil familien følte sig knyttet ved nogle gode sommeroplevelser. Sønnen Hakon Wied skriver i en artikel "Barn i Århus" (1957), at familien i hans tidlige barndom i sommermånederne flyttede ud i frie omgivelser i et lille fiskerhus ved Arnakke på Mols. Derfor bestemte familien, at deres nye sommerbolig, der blev bygget i Skåde Bakker i 1899, skulle hedde "Arnak".

John Wied døde 89 år gammel i 1944. Han havde den 18. april 1934 solgt sin villa til konsul Jens Ludvig Tarp Wohlert.

Ludvig Wohlert var født 15. juli 1889 i København som søn af fabrikant. V. Wohlert. Han blev oplært hos Valdemar Rix i Århus fra 1903-07. Derefter opholdt han sig nogle år i udlandet, blev tilknyttet silkevarefirmaet Herman Pahl i København, løste fabrikantborgerskab med fuldmyndighedsbevilling i 1913 og blev medindehaver af firmaet J. Chr. Møller og Co. i 1924 og var administrerende direktør i dette selskab. Han oprettede sit eget konfektionsfirma LuWo i 1927. Han fungerede som tysk konsul for Århus Amt i årene 1931 - 41, men under besættelsen opstod der så mange gnidninger med besættelsesmagten, at han tog (fik?) sin afsked - han ønskede ikke at være tysk konsul mere. I januar 1954 holdt Ludvig Wohlert 40års forretningsjubilæum. På det tidspunkt havde han 200 medarbejdere i virksomheden

Han havde mange gøremål ved siden af sit arbejde. Han var formand for Aarhus Privatbanks repræsentantskab og bestyrelse

og havde adskillige andre bestyrelsesposter. Han var med ved oprettelsen af Jydsk Teknologisk Institut og var meget aktiv ved opførelsen af Frederikskirken i Skåde under 2. verdenskrig, var formand for byggekomiteen og var sammen med sin hustru Gudrun Wohlert en udfarende kraft i kirkesagen, der virkelig var et hjertebarn for ham. Han blev den nyopførte kirkes første kirkeværge.

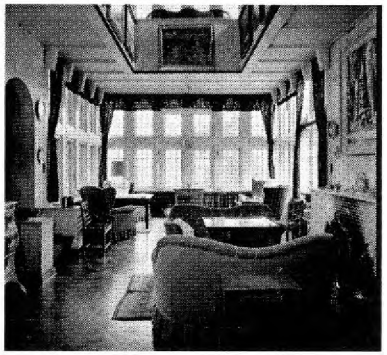

Han var i korrespondance med den daværende kronprins Frederik - den senere kong Frederik den Niende - og fik hans tilladelse til at kalde den nye kirke i Skåde Sogn for Frederikskirken. Han begrundede det bl.a. med, at der var en gammel Århustradition, der knyttede kongenavnet Frederik til byens sydlige område (Frederiksbjerg, Frederiksgade, Frederiks Allé m.v.), hvorimod Christian havde tilknytning til den nordlige bydel (Christiansbjerg, Christianskirken m.v.). Kronprinsen var meget positivt indstillet over for kirkesagen og skænkede den nye kirke de to fornemme lysestager, der stadig smykker alterbordet. Vi har bevaret en brevveksling, der udtrykker kronprinsens bekymring over for problemet med at få sendt lysestagerne til Århus under de noget utrygge trafikforhold i besættelsesårene - færger der blev opbragt, et ustabilt postvæsen osv..

Kronprins Frederik var en ret hyppig gæst i den Wohlert'ske familiekreds, mens han opholdt sig på Marselisborg Slot. Det samme gjaldt dronning Alexandrine, der delte sin interesse for finere håndarbejde med Gudrun Wohlert.

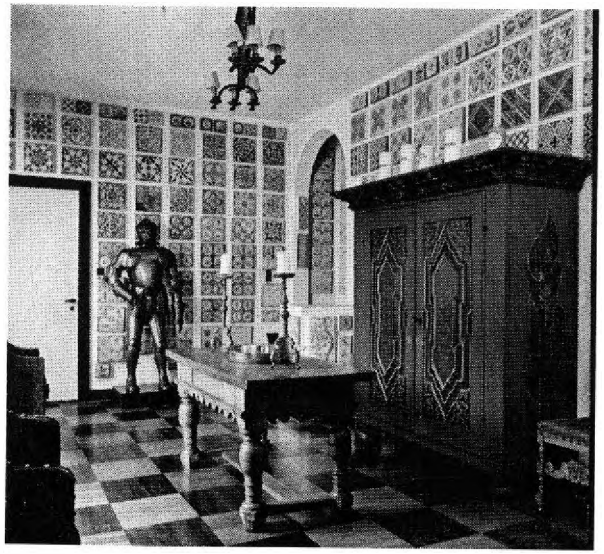

I forbindelse med kirkesagen var Gudrun Wohlert aktiv med fremstillingen af et korsstingssyet tæppe foran alteret - et stjernetæppe på blå baggrund og fik sat en kreds af damer i gang med at brodere felterne - også dronning Alexandrine har broderet et af felterne. Tæppet hænger i dag som vægdekoration i sognegården, Frederiksgården.

Gudrun Wohlert var datter af fabrikant Fritz Clausen - (Nej, ikke den fra besættelsen berygtede Fritz Clausen!), som efter at have været i købmandslære blev en dygtig sælger af konfekture og chokolade og endte som chef for chokoladefabrikken "Elvirasminde" i Klostergade. Han blev en velhavende mand og fik i 1922 på Solbakken i Risskov opført en pragtvilla, der rummede 40

værelser. Han og hans kone, Marie Clausen, havde fremsat tanken om, at deres store villa engang efter deres død skulle ombygges til kirke i Risskov. Det skete i 1934, da "Villakirken" blev indviet - den nuværende og udvidede Risskov Kirke. Gudrun Wohlert er således fra barnsben vokset op med en kirkesag.

Gudrun Wohlert fortæller i et interview ("Barn i Århus" 1957) udførligt om sin lykkelige barndom i Klostergade og på Tousgård mellem Hasle og Brabrand og taler om sin herlige skoletid på Marselisborg Skole med den elskelige bestyrer, Olaf Gudme, der nok var kendt for at være frisindet, men også på en bestemt, men venlig måde indskærpede, at der var noget, der hed pligter. Hun levede endnu nogle år som enke. Hun døde i 1968.

"Villa Arnak" blev efter Wohlerts død i 1963 solgt til godsejer og hofjægermester, Oluf von Lowzow (1965), som udstykkede området til det, der nu er Arnakvej og Arnakvænge. Selve huset blev videresolgt til arkitektfirmaet Jørgen og Kaj Schmidt, som fik ideen til at opdele den store bygning i ejerlejligheder. Sådan ligger huset i dag - stadig en stor pompøs og meget smuk bygning.

Børge Møller-Madsen.

Jonning.

Det startede med ordet Jonning - et mærkeligt ord.
Jeg så det i en bog af lokalhistorikeren Aug.F.Schmidt. Heri skrev han, at der i Holme havde været en Jonningsbog, der handlede om fælleseje. Han skrev også, at denne bog var blevet væk. Det var engang i 1960'erne, jeg læste om denne bog.

Af en eller anden grund satte jeg mig for at finde ud af, hvor denne bog var blevet af. Det var efterhånden sådan, at gamle holmeboere blev helt tomme i blikket, hvis jeg sagde noget, der kunne tydes, som om jeg igen ville plage dem med spørgsmål om denne bog.

Efter at jeg var blevet pensioneret, kom jeg i forbindelse med viceinspektør Vagn Jensen, der var leder af Holme Lokalarkiv. En dag var vi på besøg i Højbjerg Lokalarkiv for at se, om der skulle være noget af "vores". Jeg fik stukket en bog i hånden med den lange titel: "Holme Byes Regnskab - 1882-1927 - ført af Oldermanden." Det lyder måske lidt fjollet, men da jeg stod med denne bog uåbnet i hånden, var jeg af en eller anden grund stensikker på, at jeg stod med Jonningsbogen. Når den havde været så svær at finde, skyldtes det udelukkende, at den havde skjult sig under den lange og lidt kedelige titel. At det var den rette bog, gik op for mig, da jeg gik i gang med at læse de mange regnskaber.

I året 1924 er der en bymand, der spørger om, hvorfor han ikke er indkaldt til Jonning? Man skriver tilbage til ham, at han ikke er indkaldt til Jævning, fordi han ikke har overholdt et påbud, der er udstedt af bylavet.

Jonning er altså et dialektord for Jævning - et ord, der ikke har med madlavning at gøre, men snarere betyder udglatning. Ordet

selv er meget gammelt og har i følge Oldnordiske Ordbog betydet fælleseje af jord, netop som Aug.F.Schmidt taler om.

Denne artikel skal fortælle lidt om indholdet af Jonningsbogen, men jeg vil dog starte et helt andet sted.

Holmearkivets årsskrift 1995 var udelukkende forbeholdt " Viden" alias landsbyloven af 1746. Artiklen sluttede med at konstatere, at det var et held, at disse regler var blevet nedskrevet i deres fulde ordlyd, efter at de uskrevne havde været lov og ret i landsbyerne langt ud over mands minde. Når der kan tales om held, skyldes det, at disse regler rent faktisk var begyndt at miste deres betydning, da nogle sjællandske godsejere en junidag i 1786 fremlagde nogle planer for prinseregenten (Frederik den Sjette), planer, der ville betyde vidtstrakte ændringer af den danske landbohusholdning. Hans kongelige Højhed modtog planerne med ordene: "Hellere i morgen end i overmorgen." Det blev starten på landboreformerne af 1788 - reformer der selvfølgelig også fik betydning i Holme. Det havde været sådan i umindelige tider, at stort set alle gårde havde deres tilliggender (Mark, eng, mose) liggende spredt ud over hele sognet. I Holme var gårdmændene fæstere under Havreballegård (Marselisgård). Jorden blev drevet i fællesskab efter Videns regler under ledelse af oldermanden og hans hjælpere. Over oldermanden var der en foged eller forpagter. Ejeren af godset dernede ved vandet var der vist kun få. der havde set. Efter det nye skulle fæsterne selv have ansvar for deres "eget", og ejendommens jorder skulle så vidt muligt samles i ét stykke.

Dette med at etablere en landsby efter reformgivernes ønske kunne gøres på flere måder. I Holme blev løsningen stjernelandsbyen, hvor kirken er centrum, og gårdenes jorder går som stråler ud herfra. For at få det hele til at gå op i en højere enhed skulle der mageskiftes, så det hele kunne samles under en matrikel. Det kunne give problemer, for hvad skulle der gives i

Til
Byrmesteren
Da det er mig bekendt at der er
ledigt et lille Værelse
i Ejendommen 13 d. Februar 1914 og jeg vil
forbyde mig retten til dette Værelse
Derfor Anmelder og beder ethvert
Hvidovre den 13 Februar 1914.

Som Svar paa ovenstaaende Skrivelse, skal jeg
herved tillade mig at meddele
13 d. M. d. Aar. at jeg fuldstændig
Holme, den 13 Februar 1914.

bytte for en god englod, der nu absolut skulle flyttes over til en anden matrikel. Efterhånden faldt det dog på plads; men så kom udflytningen. I landboreformen var det bestemt, at flest mulige ejendomme skulle flyttes til den nye matrikel - væk fra den uhumske og brandfarlige landsby; men nu kneb det. Havde det været svært at flytte rundt på mark og eng, blev det nu rigtig svært. Det var fint at skulle bestemme over egen bedrift - men udflytning! Hvad med fællesskabet når man flyttede væk fra trygheden? Hvad hvis man stod og manglede en sæk eller en stump reb? Eller hvad nu hvis madmoder stod og manglede en kop "et eller andet"?

I de gamle arkivalier kan vi se, at der var naboer, der ikke var værd at samle på, men trygheden? Det var heller ikke gratis at flytte - men "ud skulle de, og ud kom de", som H.C.Andersen nok ville have sagt det.

Avlsbygningerne flyttede man først, men efterhånden også stuehusene. Vi skal dog langt op i 1800tallet, før det sidste stuehus blev rømmet i Holme by. I mange tilfælde blev disse huse ikke revet ned, men overgik til lejebolig for de laveste i bysamfundet. Nu blev der plads til, at de kunne få "deres eget" efter i mange tilfælde at have måttet tage til takke med nogle rum i en af gårdens længer - for det meste sammen med karlene. Man kan godt sige, at udflytningen virkede i flere retninger.

Med det nye havde oldermandsfunktionen fået et knæk. Mange af de hidtidige opgaver forsvandt. Der blev færre ildsteder at tilse efter den gamle metode. Når stuehuset blev flyttet, blev køkkenet næsten altid forsynet med et nymodens komfur.

Når granderne (gårdmændene) havde bestemt sig for at flytte f.eks. en staldbygning, trådte oldermanden i funktion og indkaldte hjælp til flytningen. Længen eller længerne blev brækket ned

stykke for stykke, og alt, hvad der kunne genbruges, blev genbrugt.

I Holme var det granderne, der ejede smedjen, og det var oldermandens opgave at finde og antage en bysmed. - Det vender vi tilbage til !

Når det drejede sig om udbedring af vejnettet, var det helt op til 1900tallet oldermanden, der indkaldte til udbedring. Det var ham, der bestemte, hvem der skulle komme med sten og grus, og hvem der skulle stille med mandskab og vogn. I 1867 var der blevet indført sogneråd, og det var egentlig "Rådets" opgave at få ordnet vejnettet, men mange af gårdmændene var blevet politikere og sad i sognerådet, så det var måske billigere på den gamle måde.

I Holme var der flere vandløb og smådamme, der skulle holdes rene. Også dette skete under oldermandens opsyn efter 1867. Byens grøftekanter var frie til græsning for ænder, gæs, geder og andet "småkravl", så her var det ikke nødvendigt med en mand med en le. Græsset blev holdt naturligt nede.

Samtidig med udskiftningen var der opstået arealer, der var udlagt som fællesjord for de store matrikler. Bylavet udlejede disse på årsbasis ved auktion ledet af oldermanden. Der skulle også opkræves skatter - såsom havre- og bælgfrugttiende. Denne opgave var også udlagt til oldermanden - og det så langt op i tiden, at disse "tiender" var blevet udskiftet med amtsstueskatter. Som det fremgår af ovenstående, var oldermanden ingenlunde blevet arbejdsløs efter 1788.

Efter reformationen i 1536 og frem til 1867 var det godsejeren, der havde det fulde ansvar for kirken, fra 1867 til 1888 var byens beboere blevet medejere. Fra 1888 overtog byen det fulde ansvar frem til kirkereformen i 1904. Men alle disse tal ændrer ikke ved den kendsgerning, at det op gennem tiden var oldermanden og bylavet, der i sidste instans skulle udbedre eventuelle skader på kirke

og kirkegård. For at kunne klare dette oven i alle de andre opgaver skulle der føres regnskab eller protokol, om man vil. Dette arbejde var pålagt oldermanden, og magtede hun/han ikke skrivningens ædle kunst, måtte man finde en, der kunne.

I Holme er vi i den situation, at vi kan følge oldermanden og bylavet næsten på "kloshold", da vi er i besiddelse af bogen: "Holme Byes Regnskab - 1882-1927 - ført af Oldermanden. Denne bog dækker altså slutningen af 1800tallet og til slutningen af 1920'erne. Selvfølgelig er 45 år et meget kort interval af hele bylavets historie, og man fornemmer, at det er en epokes slutning, man sidder og læser i. Der er umiskendelige tegn på noget, der ligner forfald i det oldgamle fællesskab, der engang var nødvendigt for overlevelse, men nu var kørt over ende af stærkere kræfter. I slutningen af 1920'erne var det hele blevet så inderligt overflødigt. Det endte med at være en selskabsforening.

I Holme kom der til at gå 8-9 år, før der igen var nogen, der tog sig af borgernes interesser ud over det, som folkevalgte tog sig af på byens vegne. Det var en hel anden type mennesker, der nu trådte frem. Handlende, håndværkere og fabriksarbejdere dannede i 1936 Holme Grundejerforening, hvis historie er behandlet i Holmearkivets årsskrift 1997.

Vi vender tilbage til førnævnte regnskabsbog, hvoraf det fremgår, at der oprindeligt var 14 personer, der kunne findes værdige til at være oldermand. Her havde ligeberettigelsen altid været til stede, så enker kunne også blive oldermænd. Der var ingen valghandling. Titlen og arbejdet lå nemlig på matriklen. Hvert fjortende år skulle man være oldermand, enten man ville eller ej.

Regnskabsbogen er delt i 2 regnskaber - et for bymænd (bønder i Holme og et for sognemænd, hvor Skåde var medregnet. Det er byregnskabet, der er det mest spændende. Sogneregnskabet

handler mest om inddrivelse af skatter samt videresendelse af samme. I bogen gives der udtryk for nogen surhed over, at det ofte var vanskeligt at få penge ud af dem "øver i Skod". Det kostede jo dobbelt "gangpenge", når Post Iver, Mikkel Petersen eller andre skulle af sted mere end en gang. Det hang nok sammen med, at jorden derovre ikke var den bedste til landbrug.

Det må have været noget af en opgave at holde styr på 13 mere eller mindre selvbevidste gårdejere, ligesom det kunne være besværligt at holde smedjen, der var en vigtig del af fællesskabet, i gang. Undertiden blev den ansatte kun i jobbet et år eller mindre. Hvorfor? I et tilfælde i midten af 1880'erne skulle der sættes nye vinduer i og gulvet repareres, inden den nye smed kom fra Grenå. Den, der rejste, har måske været i klammeri med en eller to af granderne, så den gode mand har smadret hele butikken? eller er bylavet blevet klar over, at der skulle gøres noget for at holde på smeden?? Smeden fra Grenå flytter ind med sin familie og bliver der en del år.

Et andet problem var den årlige udlejning af Kragkjær eller Krogkjær, der var den vigtigste af de tilbageværende fællesjorder. Det var en strimmel jord på vestsiden af Kalkjærvej. Det indkomne beløb blev fordelt mellem granderne efter en meget gammel fordelingsnøgle. Grøftekanterne var som tidligere omtalt fri græsning.

Af regnskabet 1881-1882 fremgår det, at bylavet har udlejet et stykke jord til opbevaring af materialer til bygning af en ny kirke, der skal erstatte den gamle romanske, der er blevet så brøstfældig, at det er farligt at opholde sig i den.

Der har selvfølgelig været en forgænger for den bog, jeg sidder med. I regnskabet står der - en Protokol 1Kr. - noget af en sum penge i 1882, men det bedste er er jo ikke for godt til noget, der skal holde så længe. Som en ikke uvæsentlig ting er der i 1883

indkøbt en pægl skorpionolie, noget der synes at have været uundværligt i dansk landbrug - under alle omstændigheder, når dansk landbrug er synonym med Holme. Det drejer sig om en folkemedicin, der i følge recepten blev fremstillet af udtræk af skorpioner blandet op med terpentin, linolie og sesamolie. Den blev brugt mod insektbid af bremser og myg. Man kunne gå til oldermanden for at skaffe sig lindring for den evige insektplage. Olien var altid at finde hos oldermanden; men som tiden gik, fandt den også vej ud i de små hjem. Her blev den også brugt mod halsbetændelse o.l. Dosering: Lige så mange dråber på et stykke sukker som leveår - dog højst 30 dråber. Man kan nok spørge sig selv, hvor meget skorpion der mon har været i den olie. Noget dyrt stads har det dog været, for en pægl kostede 15øre.

I mange år sker der ikke noget særligt. Brønden skal renses, og der er en slamkiste ved et af byens mange vandløb, der ikke fungerer.

Årets højdepunkt er den årlige udlejning af Kragkjær, hvor der i en årrække foregår en stille kamp om, hvem der skal have råderetten. Eksempelvis er der et år, hvor det er slagter Ole fra Kalkjærvej, der løber af med sejren. Det kunne også hænde, at Post Iver eller Karl Mælkemand trumfer over de normale 4-5 kroner ved at byde 6 eller måske 6,25 kr. Efterhånden falder disse "kamphaner" dog fra, og andre tager over. Lejen eller afgiften ændrer sig ikke meget. Kun et par gange er den over 10 kr. i en periode på 45 år. Et år er det en "udenbys", der får græsningen. Det er helt sikkert ikke en af "vores". Der står, at Kragkjær udlejes til Hr. Nielsen. Ingen af de "indfødte" kunne finde på at titulere en medborger Hr.. Indtægten fra udlejning af smedjen og Kragkjær bliver som tidligere nævnt fordelt mellem granderne, men der er dog undtagelser. I 1898-99, hvor overskuddet er henholdsvis 17,92kr. og 4,99kr. bliver det eksempelvis givet til Simon

Hansens datter Karen, så hun kan komme på Finsens Institut i København til behandling for Lupus.

Simon Hansen - også kaldet Simon Kotrækker - var en meget betydningsfuld person i Holme. Når gårdejerne tog til marked i Løgten, Skanderborg eller Randers, fulgte Simon altid med for at trække indkøbet af heste eller køer hjem til Holme. Hjemturen foregik om natten, og lønnen var en krone. Min hjemmelsmand mente, at det nok var pr. tur, for havde det været pr. dyr, havde det været "grov manne pæng, og så rig var Simon no int". Simon var også budbringer om livet derude i den store verden med historier fra diverse markedspladser.

I 1904-05 sker der noget, der kan få bylavet op af stolene. Der kommer mere fællesjord i regnskabet, end der har været tidligere, nemlig Præstedammen. Det kommer tilsyneladende bag på bylavet, at det er mere end nogle personer, der lejer fællesjord ud og holder øje med en smedje. I 1903 er der blevet oprettet menighedsråd - ganske vist noget midlertidigt - men det ser alligevel ud, som om det er bylavet, der har kontrol med kirkejorden. Der er sket det, at Anton Sørensen (husmand) ,der ejer matrikel 19g og 19h og er nabo til kirkejorden, kommer og kræver erstatning for vandskade. Det er Præstedammens vand, der er løbet over Anton Sørensens mark og gjort jorden vandlidende. Det holder hårdt, og der må mange møder til i Holmes nu nedlagte forsamlingshus, før bymændene giver sig. Anton Sørensen får 16,29kr. i erstatning og lover, at han fremover selv vil rense vandløbet. Så er den sag klaret, men den giver anledning til spørgsmålet: Skal menighedsrådet (læs bylavet) overtage præstens landbrug og indsætte en forpagter? Pastor Friis, der var en ældre herre, havde intet at indvende. Menighedsrådet indsætter en forpagter, og Præstedammen bliver fællesjord. Sagen om den

"vandlidende" Anton Sørensen kan sætte lidt "røre i andedammen".

Men hvis man ellers skal holde sig til regnskabsbogens bogstav, så har Holme i alle 45 år været et lidt søvnigt og selvtilstrækkeligt samfund. Grisene blev sendt til Odder og mælken til Århus. Undtagelsen var Saralystgård, der havde eget mejeri. En stor del af de små husmandsbrug "stod på torvet" i Århus med alle former for landbrugsvarer.

Vi skal helt op i 1920'erne, før det er fabriksarbejdere, der er i overtal i Holme. I Regnskabsåret 1919 er der en mulighed for at se, hvem det er, der nu kalder sig bymænd. Af de oprindelige store gårdmænd, der omtalte sig selv som "VOS", er der nu kun 2 tilbage, der arealmæssigt kan kalde sig store. Det er 2 forpagtere - en titel der ikke ville være blevet nævnt i 1880'erne, selv om en kvindelig oldermand godt kunne have en forpagter.

I 1919 findes der i rækken af bymænd en murer, en mælkemand og en slagter - den sidste endog som oldermand! Undskyld mig, men det kan godt tænkes, at der har været nogle, der har roteret i deres familiegravsteder. Vel, en slagter er nødvendig, men som oldermand utænkelig!

Når vi i bogen kommer op i 1920'erne har bylavet mistet sin betydning som bestemmende for byens sociale liv. Smedjen er ikke længere fælleseje. Der er kun Kragkjær og Præstedammen tilbage. Det indkomne beløb går til den, der vil påtage sig opgaven som oldermand, og er et supplement til udgiften ved at servere gule ærter og flæsk ved Kyndelmisse, der altid har været tidspunktet for oldermandsskifte. Titlen er for længst holdt op med at følge matrikelnummeret.

Der har så vidt vides aldrig været noget udendørs tingsted i Holme. Det sted, hvor man mødtes, var hos "Dette Års Oldermand", hvor man så kunne overdrage regnskabsbogen og

værdigheden til efterfølgeren. I de første år af bogens blade var det til den, som havde det rette matrikelnummer, mens man i de sidste år overgiver ansvaret til den, der kan overtales til hvervet.

Efter at have "bladret" lidt i bogen, kom jeg i tanke om en lille erindringssamling, vi har i Arkivet. Her skriver Christian Hans Christensen om et oldermandsskifte: Citat: "Når saa Bønderne samledes omkring Kjørmes (Kyndelmisse - 2. Februar) var det for indsætte en Oldermand. Der blev spist og drukket. Der blev drøftet forskellige Ting inden for Bedriften. Hvor meget Mælk gav en Ko? Hvad var Prisen paa Grise? Konerne havde deres Strikketøj med. Mændene spillede Kort. Der var Kaffe med Bagværk til Konerne, Kaffepuncher til Mændene. Tobakskassen gik rundt, så Piberne kunde blive stoppet." Året er 1916. Michael Mikkelsen, Holme Østergård er oldermand det år, hvor dette citat stammer fra. Efter reglen om matrikelskift skulle ejeren af Holme Østergård også have været oldermand i 1930, men da var der ikke noget bylav, oldermand eller hvad deraf fulgte.

Jeg har læst et sted:

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI

Det skulle betyde: Således forgår alverdens herlighed.

Det er ganske vist sagt i en anden forbindelse end denne beretning, men kan rent faktisk også bruges om oldermanden og bylavet. Fra at være en bydende nødvendighed for at kunne overleve, endte det med gule ærter med diverse tilbehør.

Leo Søgaard.

Højbjerg og Holme Lokalhistoriske Samling

finder du i villaen - Oddervej 80.

Samlingen er åben hver tirsdag
kl. 10-12.
og den første mandag i måneden
kl.16-18
(dog kun Højbjerg samlingen)

Tlf. i åbningstiden 87360200
(omstilling til samlingen)

Har du et eller andet ,som kan have interesse for Højbjergs og Holmes historie, kan du også glæde andre ved at kontakte os. Besøg arkivet lige over for Højbjerg bibliotek eller ring til nedenstående telefonnumre, så vil vi sørge for det videre fornødne.

Bestyrelsen for den lokalhistoriske samlings støtteforening

Formand:	**Kasserer:**	**Sekretær:**
Poul Jacobsen	Knud Hansen	Gerd Enevoldsen
Egebæksvej 110	N.Bjerresvej 1	Gartnervænget 18
86 27 22 06	86 27 03 07	86 - 29 68 42

Næstformand:	**Arkivleder:**
Ejner Pytlich	Knud Arnt Jensen
Forsythiavej 7	Elverdalsvej 13
86 27 10 75	86 27 29 23

Endvidere velkommen på **Højbjerg Biblioteks** hjemmeside

www.aakb.dk/lokal/hojbjerg